

Nacionalna varnost je preresna stvar, da bi jo prepustili generalom, politikom in strokovnjakom

Tisti, katerih spomin seže nekoliko dlje v preteklost, se bodo gotovo spomnili začetkov oblikovanja nacionalnovarnostnega sistema, ki ga je morala komaj izbojevana država oblikovati, popolniti z ustreznimi kadri, jih usposobiti in nekatere tudi izobraziti ter, kar je najvažneje, sprejeti in spoštovati nove, demokratične standarde, ki so veljali in še veljajo v demokratičnih državah. Sodelovanje z evropskimi obveščevalno-varnostnimi službami in tujimi vojskami, še posebej članicami zveze Nato, je veliko pripomoglo k temu, da je Slovenija kmalu postala ugledna in spoštovana partnerska država, s katero so brez velikih pomislekov sodelovale tudi države z dolgoletno demokratično tradicijo. Začetni uspehi, spodbujani z optimizmom in visoko stopnjo samozavesti, so delovali izredno pozitivno, tako motivacijsko kot tudi mobilizacijsko, na celotno nacionalnovarnostno strukturo. Sprejetje vseh pravnoformalnih podlag (ustave, zakonov, resolucij, strategij, pravil in navodil) je bilo zagotovilo za popolno legalnost in legitimnost nacionalnovarnostnega sistema Republike Slovenije.

Izjava »imamo dobre civilno-vojaške odnose« ni dobra, če pehotniki niso usposobljeni za bojevanje, če piloti ne letijo in mornarji ne plujejo, če je oprema zastarela in se slabo vzdržuje, če so slabi pogoji za življenje vojakov in njihovih družin, itd. (David Betz, 2004 – iz doktorske disertacije brigadirja Branimirja Furlana Civilni nadzor in delovanje vojske.

Za lažje razumevanje ne samo izraza »nacionalna varnost«, ampak tudi njene obsežnosti, še nekaj kratkih pojasnil. Pojmovanje varnosti kot enega klasičnih in osrednjih družboslovnih terminov se je po koncu hladne vojne bistveno spremenilo. V predhodnem obdobju v času hladne vojne se je varnost pojmovala pretežno kot trda, vojaška varnost. V 90. letih minulega stoletja se je to pojmovanje bistveno razširilo. Danes postaja varnost vse bolj aktualizirana in proučevana tudi kot vprašanje ekonomske varnosti, socialnih odnosov, okolja, človeka kot posameznika in iz njega izhajajočih vidikov. Ravno zaradi nastalih sprememb v našem ožjem in širšem okolju se je spremenilo tudi razumevanje vloge oboroženih sil. Praviloma so oborožene sile namenjene zoperstavljanju zunanjim nevarnostim, medtem ko se z varnostjo

v notranjih razmerah ukvarja policija. To je tudi neke vrste tradicionalna razdelitev odgovornosti med varnostnimi silami, ki pa je v njeni čisti obliki ni vedno mogoče najti. V mnogih državah imajo oborožene sile tudi nadzor nad notranjimi zadevami, policija pa v izrednih razmerah posreduje tudi proti zunanjim nevarnostim. To ne pomeni, da ene ali druge sile presegajo svoje pristojnosti, kajti notranja vloga oboroženih sil je lahko predvidena z ustavo ali zakoni neke države, torej je povsem legalna (Jelušič, 1997). Razširjena vloga oboroženih sil v notranjih razmerah se poskuša legitimizirati prek novih notranjih nevarnosti, ki pretijo z destabilizacijo državnega režima (množične teroristične akcije, množične nezakonite migracije, upori in spori etničnih skupin ipd.). Zaradi tega in še marsičesa drugega je civilni parlamen-

tarni nadzor tako na vojaško-obrambnem kot obveščevalno-varnostnem področju izrednega pomena in v večini držav zaupan resnim in izkušenim osebam, ki razumejo pomen obrambne sposobnosti države in ločijo splošni interes od osebne in še posebej strankarskega interesa.

Odrejeni prostor mi ne dovoljuje natančnejšega opisa civilno-vojaških razmerij oz. odnosov ter položaja oboroženih sil v družbi ter razmerij med vojaško in civilno sfero, pa vendar. Teoretični pogled na civilno-vojaška razmerja oz. odnose lahko začnemo z Machiavellijem, ki je spoznal, da je razmerje med tistimi, ki imajo politično oblast, in tistimi, ki nadzirajo sredstva prisile (vojstvo), temeljnega pomena za urejeno in učinkovito vladano državo. Tudi Mao Cetung je spoznal, da »politična moč izhaja iz topovske cevi, kritično vprašanje

pa je, kdo nadzira top«. Huntington je postavil hipotezo o vojaški miselnosti, ki temelji na domnevi, da so vojaštvo profesionalci z etičnim kodeksom, ki prenašajo svoja prepričanja na nove člane oficirskega zbora. Pravilo je, da je visoko profesionalni oficirski zbor pripravljen uresničiti želje katere koli civilne skupine, ki predstavlja legitimno oblast v državi. Seveda so kriteriji razvrščanja civilno-vojaških razmerij oz. razvrščanja v posamezne modele pri različnih avtorjih precej raznoliki in avtorji uporabljajo različno terminologijo in se osredotočijo na različne skupine držav in družb.

Eden od ključnih elementov odnosa med vojsko in civilno politično oblastjo je civilni nadzor nad vojsko, in ta je sestavljen iz dveh delov:

- cilje vladne politike postavljajo civilisti, vojska lahko odloča le o sredstvih za izvedbo oziroma je lahko le izvajalec vladnih odločitev, ne more pa odločati oz. odloča le o načinu doseganja teh ciljev;
- civilisti določajo mejo med cilji in sredstvi ter s tem med civilno in vojaško odgovornostjo.

Po vsem, kar smo imeli priložnost prebrati iz medijev in slišati iz ust najbolj odgovornih oseb, nisem prepričan, da je njihovo razumevanje vloge vojaške organizacije v demokratični družbeni ureditvi ustrezno. In kako je civilni nadzor nad obrambnimi in varnostnimi silami ustavnopravno urejen v Sloveniji?

Uveljavljanje civilnega nadzora nad vojsko omogoča uveljavljanje načela ločitve vojaških in civilnih institucij. Tako le jasna zakonska razmejitev pristojnosti predsednika države, predsednika vlade in obrambnega ministra na področju civilnega nadzora nad vojsko, vloga parlamenta kot zakonodajnega organa in parlamentarni nadzor nad obrambnim proračunom in obrambno politiko ter vladni nadzor vojske prek obrambnega ministrstva omogočajo demokratičen, pa vendar še vedno učinkovit nadzor nad vojsko. Vendar tudi z nadzorom ne gre pretiravati. Iz poročila ameriške kopenske vojske o opravljenem nadzoru v Slovenski vojski, v katerem so zapisane precej trde ugotovitve, zlasti v povzetku (*executive summary*), navajam le del ugotovitev, ki se nanašajo na civilni nadzor nad vojsko. »Poročilo ameriške kopenske vojske (US Army), napisano po inšpekciji Slovenske vojske, navaja vrsto glavnih pomanjkljivo-

sti: Slovenija nima ustrezne nacionalno-varnostne strategije in njena vojaška učinkovitost trpi zaradi civilnega nadzora, ki je pripeljan do skrajnosti.« (Poročilo je v celoti objavljeno v *Jane's Sentinel*, št. 16/2005, stran 613.)

VLOGA POLITIČNIH AVTORITET

Začnimo z najvišjo politično avtoriteto. Kakšna je vloga predsednika države, ki je hkrati tudi vrhovni poveljnik njenih obrambnih sil? Podrobnejših opredelitev funkcije vrhovnega poveljnika in določitev pristojnosti, ki jih ima za njeno uresničevanje, ter pravic in obveznosti vlade in drugih organov, da mu omogočijo opravljanje te funkcije, ustava ne določa, ampak prepušča zakonski ureditvi. Torej bi zakon o obrambi moral povsem nedvoumno opredeliti pristojnosti predsednika kot vrhovnega poveljnika, pristojnosti vlade in ministrov, razmerja med njimi, odnose pri poveljevanju znotraj obrambnih sil in odnose do državnega zbora, še posebej pa njegovo nadzorno funkcijo in način njenega uresničevanja glede na ustavno določbo, da DZ nadzoruje izvajanje obrambe in vse njene nosilce, tako predsednika republike kot vrhovnega poveljnika, načelnika generalštaba, vlado in ministra za obrambo. Zagovorniki trenutnega stanja bodo gotovo odgovorili, da sedanji zakon o obrambi to področje ustrezno ureja.

Preberimo vsebino poslovnika odbora za obrambo DZ-ja. Odbor obravnava predloge zakonov, druge akte in problematiko, ki se nanaša na obrambni sistem, na sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami in na druga vprašanja, ki jih obravnava za to področje pristojno ministrstvo. Odbor obravnava zadeve Evropske unije s svojega delovnega področja ter evropske pobude in predloge, ki ne izhajajo iz dokumentov institucij Evropske unije in Republike Slovenije (DZ, odbor za obrambo). Takšna splošna opredelitev nalog delovnega telesa DZ-ja za obrambo, tudi če upoštevamo določila poslovnika DZ-ja, kar sama ponuja ugotovitev, da je temu delovnemu telesu dovoljeno vse, kar ni izrecno prepovedano, kar se je manifestiralo v vsem sijaju v minulem mandatu DZ-ja ko je odbor v obdobju od 1. avgusta 2014 do 22. junija

2018 imel kar 64 nujnih in 21 rednih sej (ali je to, sodeč po številu sej, že doseglo skrajnost ali pa jo celo preseгло?). Takratni predsednik odbora za obrambo DZ-ja je v eni izmed svojih preštevilnih izjav navedel, cit.: »Lahko pa odbor vodiš aktivno, spremljaš stanje v Slovenski vojski, se redno odzivaš na varnostno situacijo in delaš tisto, za kar je odbor v prvi vrsti poklican, in to je, da izvaja nadzor nad SV, nad oboroženimi silami in nad Vlado RS, ki ima seveda v rokah prek ministrstva za obrambo in predsednika vlade te oborožene sile.« Očitno takratni predsednik ni poznal vsebine zakona o obrambi, ki določa izvajalce in način izvajanja nadzora nad SV. Podobno se nadzor izvaja tudi v Sovi in OVS, kjer popolnoma nekompetentni poslanci vstopajo v zaščiteni prostore teh organizacij in brskajo po arhivih.

IZREDNO, IZREDNO

Komisija za nadzor obveščevalnih in varnostnih služb DZ-ja ima svoj poslovník z zelo jasnimi določili glede nadzora dejavnosti obveščevalno-varnostne službe pri vladi in obveščevalno-varnostne službe ministrstva, pristojnega za obrambo, skladnosti njunega delovanja s politiko nacionalne varnosti RS in smernicami vlade. Nadzira uporabo z zakonom določenih posebnih oblik, metod in ukrepov pridobivanja podatkov obveščevalno-varnostnih služb in DZ-ju enkrat letno poroča o nadzoru in predlaga potrebne ukrepe (DZ, komisija za nadzor obveščevalnih in varnostnih služb). Tudi ta komisija se lahko ponaša s številnimi nujnimi in rednimi sejami, saj je v enakem obdobju imela kar 56 nujnih in 16 rednih sej.

Navedel sem dve delovni telesi DZ, ki se ukvarjata z nadzorom delovanja celotnega nacionalnovarnostnega sistema. V sedanjem mandatu DZ-ja odboru za obrambo predseduje poslanec SD-ja, medtem ko komisiji za nadzor obveščevalno-varnostnih služb predseduje poslanec NSi, kar je v sistemu parlamentarne demokracije popolnoma sprejemljivo. Ni pa bilo sprejemljivo, da je v prejšnjem mandatu DZ-ja obe komisiji vodila ista politična stranka, SDS. Gotovo je bil to takrat politični dogovor vladajoče SMC

in opozicijske SDS. Takšna porazdelitev je omogočala tudi morebitne zlorabe na tako občutljivem področju, kot je nacionalna varnost države. Omeniti velja, da takšne prakse ne bomo našli v demokratičnih državah, med katere Slovenija gotovo spada.

Ozrmo se sedaj nekoliko v bližnjo preteklost in poskušajmo poiskati vzroke za današnje stanje. Spomnimo se gospoda z metuljčkom, ki se je takrat v vlogi predstojnika Varnostnoinformativne službe – današnje Sove – sprehajal s polnim kovčkom dokumentov, stopnjevanih z različno stopnjo zaupnosti, po DZ-ju. In posledice? Kakšni so bili ukrepi delovnih teles DZ-ja, odgovornih za nadzor v sistemu nacionalnih varnosti? Kakšen je bil ukrep predsednika DZ-ja? Edina posledica tega dejanja je nazoren prikaz, kako z zaupnimi dokumenti ne smemo ravnati, in druga, da je naša varnostna kultura bila in je še danes na psu. Depala vas in prekoraiter pooblastil vojske nad civilno osebo, kar je v demokratični družbeni ureditvi ena najtežjih kršitev le-te. Kakšne so bile posledice tega dejanja? Odstavljeni obrambni minister in zastaranje zadeve zaradi nepravilne obrazložitve sodbe! Nekakšen trening sodišč za prihodnost!

Pojav in aktivno delovanje desnih ekstremističnih skupin, ki je bilo relativizirano z delovanjem levih ekstremističnih skupin in osredotočenjem parlamentarne preiskave na zakonodajo držav članic EU, ki urejajo oziroma prepovedujejo pojav in delovanje ekstremističnih skupin. Nastal je dokumentarec Erika Valenčiča z naslovom *Koalicija sovraštva*, ki pa je po prikazu ob neznanem času končal na neznanem kraju. Takrat se je začela v najboljšeje obliki uveljavljati »kultura pometanja težav pod preprogo«, katere cilj je bil imeti politični mir. Morda pa je bil tudi kak drug cilj, za katerega pa še ne vemo. Velika gospodarska kriza in nepremišljeno zmanjševanje obrambnega proračuna, s katerim je bila bistveno okrnjena obrambna sposobnost države in ustavljen razvoj SV, pa ne le za nekaj let, ampak nekaj desetletij. Kakšne so posledice te nepremišljene odločitve? Sledita prisluškovalna afera v zadevi arbitraža ter osnovno vprašanje o varnostni kultu-

ri najvišjih državnih uradnikov. Medtem vrhovni poveljnik obrambnih sil nekaj let zaporedoma razglasi svojo vojsko za popolnoma nesposobno, predsednik odbora za obrambo pa z nepremišljenimi izjavami našo vojsko oceni, da je sposobna le za kuhanje, medtem ko se zavezniške vojske bojujejo. Sočasno pa ena od lokalnih skupnosti najprej prepove in nato omeji usposabljanje in urjenje lastne državne vojske na edinem spodobnem in kolikor toliko primernem vadišču, ne glede na vsa dosedanja vlaganja tako v ureditev vadišča kot polnjenje občinske blagajne. Kakor da bi pozabili, da sta usposabljanje in urjenje temeljni pogoj za učinkovitost vsake vojaške organizacije! Pojavljajo se razne »varde« in vaše straže, ki jih oblast nekaj let tolerira, da bo sicer »sedem let prepozno« (M. Krivic, Dnevnik, 2019) sedanja oblast takšno početje končno le obsodila. V sedanjih razmerah v Sloveniji naraščajo nacionalizem, populizem in sodelovanje nekaterih s tovrstnimi gibanji v Evropi dosega obseg, ki meji na kolaboracijo. Predsednik ene izmed političnih strank predlaga opremljanje lastnikov zemljišč ob meji s telekomunikacijskimi sredstvi za obveščanje policije in vojske, morda pa še koga? Očitno je nekaterim dolčas po preteklosti, času, v katerem smo imeli organizirano in pod nadzorom oblasti delujočo teritorialno-izvidniško obveščevalno službo (TIOOS), čeprav tiste čase imenujejo totalitarizem in svinčeno obdobje. Vse navedeno in še marsikaj vpliva na nacionalno varnost in o vsem je treba razmišljati, presojeti in iskati najboljše rešitve.

KAJ PA EKONOMSKA VARNOST?

Je dovolj navedenih vzrokov za današnje stanje na področju nacionalne varnosti? Vendar ne bodimo površni; v uvodu sem omenil ekonomsko varnost. Kako je sanacija bančne luknje vplivala na nacionalno varnost? Ali je preplačilo Teš 6 kakor koli vplivalo na stanje nacionalne varnosti? Kako bo onesnaženost okolja, h kateri bo Teš 6 gotovo pripomogla, vplivala na naše in življenje naših potomcev? Ali vsakodnevno opevanje pomanjkljivosti v zdravstvenem sistemu vpliva na nacionalno varnost? Tako bi se lahko sprae-

vali po vseh vladnih resorjih in prišli do istih ali enakih zaključkov. Zato poudarjam, da nacionalna varnost ni stvar samo obrambnega in varnostnega resorja, sploh pa ne samo vojske in policije. Nacionalna varnost je stvar nas vseh, predvsem pa najvišje pozicioniranih političnih funkcionarjev in državnih institucij.

In sedaj se vprašajmo, kdo nadzira nadzornike, torej tiste, ki so pristojni in tudi odgovorni za stanje nacionalne varnosti! Imamo še kar nekaj delovnih in operativnih teles, ki niso bila omenjena (svet za nacionalno varnost, sekretariat sveta za nacionalno varnost). Ne bom veliko zgrešil, če zapišem, da brez temeljite analize vzrokov – nekaj sem jih naštel – in njenih povzročiteljev, ne glede na to, kakšne politične ali strokovne funkcije opravljajo danes, krize, v kateri je naš nacionalnovarnostni sistem, ne bo mogoče odpraviti. In še ugotovitev: nikoli je ne bodo odpravili tisti, ki so jo povzročili!

Danes javnost in nekateri politiki, predvsem tisti, ki so takšno stanje povzročili, usmerjajo prst v ministra za obrambo in načelnico GŠ SV. Ne zdi se jim vredno razmisleka, kje so vzroki za takšno skoraj neobvladljivo stanje, ki ga je nemogoče sanirati v enem mandatu, kaj šele v enem letu. Ministru očitajo, da ne nadaljuje s procesom nabave BV 8x8, ne vedo pa niti tega, kakšno vojsko, ne po obsegu ne po strukturi, bo Slovenija imela čez štiri ali pet let. Načelnici GŠ namesto spodbud mečejo polena pod noge in onemogočajo še tisto malo možnosti reševanja notranjih razmerij, ki so ji na voljo. Vlado, ki je po skoraj desetletju nižanja obrambnega proračuna obrnila trend v pozitivno smer, dolžijo razgradnje vojske in pozivajo k odstopu, politizacija vojske in obveščevalno-varnostnih struktur pa se nadaljuje v nezmanjšanem obsegu. In kdo so tisti, ki bi se morali oglasiti ali, še bolje, ki bi morali ukrepati?

Nekoč je veljal rek, da je vojna prerեսna stvar, da bi jo prepustili generalom. Danes dodajmo, da sta obramba in varnost države prerեսna stvar, da bi jo prepustili politikom in strokovnjakom.

Ladislav Lipič